

Відбору підлягала також політична та партійна література від 1917 року, революційна пропагандистська література царського часу, післяреволюційні видання у всіх наукових галузях у випадках, коли вони ґрунтувалися на більшовицькій ідеології, передусім з історії, філософії, економіки, антирелігійні видання, за винятком філософських творів антицерковного, антихристиянського характеру, шкільні підручники радянського часу, за винятком суто спеціальних видань, нотні видання з більшовицьким текстом, література з мистецтва з більшовицькими тенденціями.

Ліквідації не підлягали: суто наукова література, автори якої були членами компартії, класична та інша література, що містила в собі лише більшовицьку передмову. У таких випадках передмова та портрети мали вилучатися [3, арк.3,4].

Для лідерів соціал-нацистської партії досить важливим було завдання збагачення Німеччини та її народу, в тому числі через пересилку в Берлін спеціальних наукових книг, вилучених з українських бібліотек [3, арк.2].

З метою контролю даних заходів Рейхскомісаріат для підлеглих територій видав доручення, зміст якого полягав у тому, що культурне майно, яке становило інтерес для націонал-соціалістичних досліджень і могло бути корисним для рейху в майбутньому, мало бути збережено на належному рівні. А вивезення такої та іншої літератури могло бути допустимим лише з відома рейхсміністра [2, с.205].

Таке транспортування найчастіше відбувалося залізницями. Зокрема, восени 1943 року КУАГМ продовжило свою діяльність у Кам'янці-Подільському, а 16 вересня М.В. Герпенер отримав вказівку супроводжувати багаж архівних та бібліотечних фондів залізницею [2, с.85]. Такі програми транспортування книжних цінностей носили назву програм негайного виконання.

Отже, українські бібліотеки у період окупації, як і інші установи, опинилися в надзвичайно складних умовах. Умови війни неабияк позначилися на їх роботі, рівні обслуговування читачів, коло яких тоді поповнили представники німецьких окупаційних армій. З іншого боку, збитки, завдані українським бібліотекам у 1941-1944 рр., непоправні та мають свій вплив на сьогоднішній стан української культури. Адже книги, вивезені нацистами за межі території України, не змогли повністю повернутися на свої полиці у бібліотеки українських міст.

Джерела та література

1. ДАКО-Ф. - Р. 2412. Оп.2. - Спр.244.
2. Дубровіна Л.А. (укладач), Ониченко О.С. (голова ред. колегії). Бібліотеки Києва під час нацистської окупації (1941-1943). - К., 2004. - 812 с.
3. ЦДАГОУ-Ф.57-Оп.4~Спр.П7.

Галина Стародубець (Тернопіль)

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ТА ФОРМИ ПРОПАГАНДИСТСЬКОЇ РОБОТИ У ПОВСТАНСЬКОМУ ЗАПІЛЛІ* В ПЕРШІЙ ПОЛОВИШ 1944 РОКУ

В період розгортання національно-визвольної боротьби чи не найважливіше місце займає налагодження на високому професійному рівні агітаційно-пропагандистської роботи. Від уміння пропагандистів запалити ідеями народ, переконати їх у правоті ідей національного визволення значною мірою залежав бойовий потенціал повстанської армії. Свого часу Ернесто Че Гевара наголошував, що необхідною умовою успішного розгортання збройної партизанської боротьби є "широке поширення революційних ідей в масах, шляхом використання різноманітних форм пропаганди. Пропагандою повинна бути охоплена вся територія країни"[1, с. 102]. Саме з таких позицій розглядали місце і роль пропаганди в українському національному русі Опору його керівники.

Проблеми організації пропагандистської роботи в рамках національно-визвольного руху періоду Другої світової війни вже стали предметом вивчення окремих науковців, результатом якого була поява дисертаційних робіт, зокрема О. Стасюк і О. Дмитерко [2]. Окремі аспекти видавничої діяльності УПА і збройного підпілля розкриваються в одному із розділів колективної

Поняття «повстанське запілля» нами трактується як контрольована УПА територія, на якій вибудовувалася структурована система воєнно-господарського комплексу базисних і похідних функцій місцевого населення як суб'єктів українського повстанського руху. Ядром, керівною політичною силою запілля виступало підпілля, представлене організаційною сіткою ОУН(б).

монографії "Нариси з історії української військової преси" [3]. Особливості пропагандивно-агітаційної роботи повстанського підпілля стали об'єктом вивчення вітчизняного історика Л. Русначенка, зокрема в контексті аналізу ним проблеми національного - визвольного руху в Україні у 1940-50-хр. [4].

Незважаючи на певні здобутки науковців у дослідженні даної теми, поза межами наукових досліджень залишається чимало невисвітлених питань. Метою даної статті є визначення основних завдань і форм пропагандистської роботи у повстанському запіллі в першій половині 1944 р., виходячи з аналізу тогочасної військово-політичної ситуації, що склалася на західноукраїнських землях.

Основне політичне завдання УПА та оунівського підпілля в означений період полягало в тому, щоб, з одного боку, зберегти свій вплив на населення повстанського запілля, а з другого — максимально обмежити проникнення продукту радянської ідеологічної машини в середовище західноукраїнського селянства. У січні 1944 р. ГК УПА видала наказ "Про проведення підготовчої роботи до моменту приходу більшовиків", у якому, крім завдань організаційного, господарського характеру, йшлося про необхідність "керівникам пропагандистських служб вивчати історію партії, марксизму-ленінізму, Конституції СРСР та активізувати антирадянську агітацію серед населення, бійців Червоної армії, осіб, що прибули зі сходу, представників інших народностей СРСР" [5, с. 107]. З метою підготовки високопрофесійних пропагандистів для роботи у червоноармійському середовищі з ініціативи О. Дяківа було навіть створено спеціальну ідеологічно-політичну школу, яка розташовувалася у с. Ямельниця на Сколівщині, а пізніше перебазувалася у с. Семигінів на Стрийщині [6, с. 427-428].

Питання налагодження роботи повстанського підпілля в умовах підрадянської дійсності активно дискутувалося у середовищі ОУН(б). Зовнішній вияв цього мав місце, наприклад, на розширеній раді вищого командування УПА "Північ" за участю представників Головного Проводу ОУН(б), яка відбулася 18 січня 1944 р. у с. Батьківці Мізоцького району Рівненської області, про що згадується у монографії Ю. Киричука [7, с.52]. Цікаві думки висловила невідома авторка аналітичної статті, поширюваної з поміткою "дискусійне", присвяченої аналізу перспектив визвольної боротьби на всіх українських землях у нових військово-політичних умовах. У ній, зокрема, висловлюється впевненість про неминучість більшовицької окупації всіх українських земель та усунення протинімецького фронту. Зважаючи на те, що "більшовики підуть в Європу", авторка висловлює сподівання, що це дасть можливість "на протибільшовицькому ґрунті розширити практично діючий протибільшовицький фронт, позбутися вічної ізоляції і викликати належне зрозуміння і оцінку визвольної боротьби в Україні в Європі". З іншого боку, на її думку, "воюючі більшовики не зможуть за час, який вони будуть на Україні, повністю опанувати ситуацію. Вони можуть застосовувати масовий і сильний терор, але не матимуть часу розібратися і вдарити по найбільш чутливих і вразливих місцях визвольного руху". Важливе значення для перемоги українського національно-визвольного руху надавалося боротьбі за центральний і східноукраїнський регіони. Показово, що пропонуючи своє бачення переліку практичних завдань, "що стоять за зараз і в найближчі часи большевицької окупації перед нашим визвольним рухом", авторка на перше місце ставила саме пропагандистську роботу, відмічаючи, що її значення надзвичайно велике. Рекомендувалося у пропаганді основний акцент ставити на поширення друкованої продукції антибільшовицького спрямування. Брошури мусили бути підписані Революційним комітетом поневолених народів, написані і видані російською мовою. Зверталася також увага на необхідності уникнення назви "ОУН", "бо внаслідок компрометації німцями самого слова "націоналізм", це, — як справедливо зазначає авторка статті, — викликає таку реакцію в народі, що наш рух ототожнюється з німецьким "націонал-соціалізмом" [8, арк.48].

Щодо останньої тези, то слід зауважити, що проблема розробки нового термінологічного апарату пропагандистської роботи оунівського підпілля, пристосованого до нових політичних умов, активно обговорювалася у повстанському середовищі уже з останньої чверті 1943 року. "У січні 1944 р. керівники проводу ОУН(б) інструктували свою референтуру про необхідність заміни словосполучення "український націоналізм" на "українська революція". За роки війни більшовицька пропаганда перетворила першу дефініцію на ідеологічний стереотип зі стійкими негативними ознаками і зуміла прищепити його мільйонам радянських людей. При цьому було вміло використано факти співпраці оунівців з гітлерівською Німеччиною, справжні і вигадані випадки жорстокості, антикомунізм націоналістів" [9, с.608]. Це спонукало оунівське керівництво підготувати низку офіційних документів, в яких наказувалося "членів ОУН називати "український

революціонер"; широко пропагувати поняття: "гітлерівсько-сталінські імперіалісти; російсько-більшовицький імперіалізм; сталінська кліка; гітлерівсько-сталінський терор" [10, арк.74]. Якщо зважити на те, що паралельно з посиленням радянської присутності на західноукраїнських теренах відбувався процес адаптації повстанського запілля до нових умов, то однією з ознак її зовнішнього вияву стали зміни самого характеру пропаганди. Вона ставала більш жорсткішою і наступальною, що дозволило сучасникам характеризувати її як "воюючу"[11, арк.2].

Дієвою формою пропаганди, широко застосовуваною в період переходу фронтів, стали рейди окремих загонів УПА як на терени "Осередніх і Східних земель України", так і на західні.

Політико-пропагандистські рейди розглядалися повстанським керівництвом як "одна з найкращих форм закріплення національно-політичних ідей і розбудови революційно-повстанських баз" [12, арк. 11]. Основна їх мета, з одного боку, - "зв'язувати і держати в постійному страху большевицькі сили в районних центрах, не дозволяючи їм виїздити на погромні акції в терен", а з іншої — "вести посилену самостійницьку пропаганду серед населення України, показуючи народові наглядно власну українську силу" [13, с.422], "якнайшвидше розпропагувати ідеї Української Національної Революції під охороною нашої зброї". Тому учасники пропагандистських рейдів повинні були "збройну боротьбу тісно пов'язувати з пропагандистською роботою. Прилюдно організовувати мітинги і збори,... вивішувати і малювати на видних місцях сіл і міст пропагандивні гасла" [14, арк.74]. Важливу роль під час проведення рейдів відігравав політвиховник, на якого, власне, і поклад&тася відповідальність за належне проведення просвітницько-агітаційної роботи серед місцевого населення.

Рейдуючи поза межами запілля УПА, повстанцям дуже важливо було заручитися підтримкою місцевого населення, переконати його у правильності і доцільності розгортання національного руху Опору. З цією метою пропагандистам рекомендувалося під час виступів, бесід тощо акцентувати увагу на безперервності української національно-визвольної боротьби, підкреслювати, що "наша боротьба за УССД — це продовження революційно-визвольної боротьби українського народу впродовж всієї історії, теперішню боротьбу за національну революцію тісно пов'язувати з національно-визвольними рухами кожного села, міста, району 1917-1922 рр. на Україні" [15, арк.74]. Судячи зі звітів, підготовлених командирами рейдуючих відділів, проведена ними робота не увінчалась створенням дієвого запілля поза межами західноукраїнських земель. Більше того, політико-пропагандистські рейди, як правило, закінчувалися невдачею. Наприклад, рейдуючі "відділи з'єднання "Базар" потерпіли повну поразку. Частина впала в боях, частина попала в тюрму» [16, арк. 18], під час рейду на схід було також розбито відділ "Чорноти" у кількості 103 чол. [17, арк.17]. Проте беззаперечним залишається той факт, що всі пропагандистські рейди на східні та північно-східні землі України сприяли, хоч і частково, "прориву" інформаційної блокади щодо українського національно-визвольного руху, формуванню там позитивної громадської думки про події у західній частині України.

Дещо іншу мету переслідували рейдуючі відділи УПА на теренах Галичини. Як слушно зауважує вітчизняний науковець О.Дмитерко, "в даному випадку особливо велике значення мала не стільки усна пропаганда, чи поширення підпільної літератури, скільки демонстрація військової сили УПА, засвідчення того, що вона існує і продовжує боротьбу" [18, с.16]. Самі учасники свою ціль бачили в тому, щоб "1) перевести широку пропагандивну акцію в терені та тим самим піднести населення з духовної депресії; 2) мобілізувати військово-здібний мужеський елемент до УПА; 3) вести боротьбу з НКВД і донощицвом" [19, арк.96]. Рейдуючі відділи повинні були засвідчити присутність збройної української національної сили, здатної стати на захист українського народу, показати йому, що "помимо всіх зусиль більшовиків нас знищити повстанці живуть і діють даліше" [20, арк.11].

Складна військово-політична ситуація, в яку силою обставин потрапило західноукраїнське населення в першій половині 1944 року, сприяла поширенню тут занепадницьких настроїв, зневіри в перемогу національно-визвольної боротьби. Песимістично-гнітючу атмосферу, з одного боку, підсилювала жорстока поведінка відступаючих німецьких окупантів, а з іншого, — радянських репресивно-каральних органів, які паралельно з переміщенням фронту розгортали свою діяльність: переслідували активістів національних громадсько-політичних та релігійних організацій, арештовували учасників українського підпілля, говорили "людям, щоб могили порозкидати, хрести позніматися, а на це місце поставити серп і молот або виставити таблицю: Бойцям, павшим за Западну Україну" [21, арк.31]. Автор звіту про рейд, здійснюваного

весняними місяцями 1944 року відділами під кодовою назвою 1122 і 1010 так ілюструє результати короткотривалого перебування в с. Носівці більшовицької влади: "В очі падає могила героїв перелицьована більшовиками. Замість хреста — червоний тригранний стовп із п'ятикутною зіркою нагорі. На місці напису "Борцям за волю України" видніє незугарний напис «Вечная память борцам Красной Армии, впавшим в борьбе за советскую Украину с немецко-фашистскими захватчиками». Посередині фронтової стіни виложений з цегляних камінчиків великий серп і молот" [22, арк.11]. І населення краю, і повстанське підпілля розглядали такі випадки як прояви силового декларування новою владою намірів зруйнувати традиційні морально-етичні устої західноукраїнського суспільства, замінивши їх натомість нормами "більшовицької моралі", правилами співжиття в рамках єдиної позанаціональної радянської спільноти. Вони намагалися чинити опір такій політиці, якщо не силовими, то хоча б пасивними методами (відмова знімати хрести, руйнувати могили і т. п.).

Пропагандистські рейди мали також важливе значення з точки зору умовно територіального окреслення та своєрідної легітимізації "повстанського запілля". З цього приводу в одному з пропагандивних звітів за місяць січень 1944 р. з Тернопільщини говориться: "В терені проведено ряд сходин з членами та симпатиками, а головню з громадянством. Головну увагу звернено на громадянство, яке тепер вповні хилиться до нас, тому тепер якраз найбільша потреба і найкраща нагода зміцнити зв'язок між нашим рухом і широкими кругами" [23, арк.50].

Найнижчою структурною одиницею була ланка. Робота кожного пропагандиста цілком підпорядковувалася вказівкам ланкового, від якого він отримував інструкції. У місцевостях, де було декілька ланок, створювалися пропагандивні відділи. Відділовий пропагандист здійснював планування роботи пропагандивних ланок свого села, установи і їх контроль та інспектування. Керівництво пропагандивною роботою на рівні станиці покладалося на станичного, котрий щонайрідше раз на 10 днів збирав звіти своїх ланкових чи відділових. У разі потреби станичний повинен був забезпечити тиражування надісланих зверху пропагандивних матеріалів на машинці або гектографі. Множенням підпільної літератури у більших масштабах займався районний пропагандист, який мав для цієї роботи спеціальних працівників, що відповідали за множильну техніку (машини гектографа) [25, арк.58].

Планування пропагандивної роботи на рівні округи здійснювалося окружним пропагандистом. Окрім контролю за роботою низових референтур, він відповідав за належну роботу підпільної друкарні і гектографів, у його віданні перебували також окружна бібліотека та архів.

Чи не найголовнішу роль в системі пропагандивної роботи повстанського підпілля відігравав Інспекторат, який складався з референтури пропаганди, 2-х субреферентів і ланки найдосвідченіших, найталановитіших, інтелектуально найбільш сильних пропагандистів і теоретиків пропагандивної роботи, які створювати пропагандивну літературу. Референт пропаганди розробляв програми та керував проведенням окружних курсів вишколу пропагандистів. Функціональні обов'язки субреферентів були поділені таким чином: субреферент в справах нелегальної масової пропаганди відповідав за належне проведення масової агітаційно-пропагандистської роботи у повстанському запіллі, а інший — субреферент в справах технічної бази пропаганди — забезпечував перевезення з-за кордону паперу, шрифту, радіоприймачів, організовував друкарські бази і т.п. Загальне керівництво за станом пропагандивної роботи на теренах, контрольованих УПА-Захід здійснював керівник пропаганди краевого проводу ОУН(б). Варто наголосити, що крайове керівництво мало при собі інститут націології, працівниками якого були науковці, які розробляли всю суму проблем націоналістичної теорії [26, арк.59-60].

З метою підвищення ефективності пропагандистської роботи безпосередньо в запіллі УПА-Захід уже взимку 1944 року оунівське підпілля розгорнуло роботу у напрямку реорганізації мережі своїх низових осередків. Так, повітовим референтам доручалося "зорганізувати і розбудувати Повітовий Осередок Пропаганди (ПОП)". Він мав складатися з 4 відділів. 1. *Організаційно-заготівельний* дбав про належну організацію ПОП, підшукував осідок для осередка, забезпечував працівників харчами, заготовляв цикльостилі, машини до письма, папір, фарби, кальку, радіоапарати і т. д. 2. *Пресово-інформаційний*: подавати тижневі і щоденні радіо-пресові вісті для вжитку Повітового проводу і вишукувати дописувачів до підпільної преси. 3. *Вишкільний відділ* мав завдання проводити політичні вишколи пропагандистів-ударників та підтримувати зв'язки з науковим світом та пишучою інтелігенцією. 4. *Виробничий відділ* завідував і переховував цикльостилі, машини до писання та інші друкарські та писемні прилади [27, арк.94].

Структурна схема пропагандистської та вишкільної роботи впродовж року постійно корегувалася, що було викликано мінливістю військово-політичної ситуації у повстанському запіллі. Загалом спостерігалася цілком очевидна тенденція, з одного боку, до посилення контролю над даною сферою діяльності оунівського підпілля, а з другого — перетворення її, поряд з військовою, у домінуючу.

Період переходу фронтів (перша половина 1944 р.) супроводжувався помітною дезорганізацією повстанського запілля. Негативні прояви панічного страху, відчаю, розгубленості, що були характерними для тогочасної суспільної свідомості загалом, не минули й учасників повстанського підпілля. Так, непоодинокими були випадки "частинного, або цілковитого застою праці багатьох ділянок. Ця доля торкнулася також і пропагандивної ділянки. Деякі осередки пропаганди та пропагандивні референтури не зуміли бодай одним чи двома засобами реалізувати свою роботу" [28, арк.44]. В першу чергу, не завжди "на висоті" була сама організаційна сітка ОУН(б), про що засвідчують автори відповідних звітів. Так, в одному з районів Тернопільщини протягом квітня 1944 року референтура не проводила майже жодної роботи. Автор документу чесно зізнається, що "причин подати важко. В загальному, пропагандисти до деякої міри охляли, збайдужіли в роботі". На фоні такої ситуації, "про розкладову роботу, яку повинно населення проводити серед червоноармійців, шкода говорити. Перестрашене населення ставиться до них з недовір'ям. Навіть на запитання червоноармійців не хоче нічого говорити, чи дати їм яку поміч (частинно це оправдано, однак обережність і боягузтво не одне і те саме). Навіть полонені, які втечуть від німців, не мають співчуття серед населення. Воно дивиться на них як на большевиків. Один полонений говорив, що вони опинилися в безвихідному становищі. На фронт жене НКВД, піти в полон — німці голодом заморять, піти в село — бандерівці вб'ють" [29, арк.112].

Іншим фактором, що негативно впливав на суспільну свідомість запілля, було перебування у західноукраїнських селах та містах "повно німоти", у зв'язку з чим "трудно скликати людей, які бояться, щоб не злапали". Тим не менше, навіть у такій ситуації пропагандивна референтура націоналістичного підпілля намагалася виконувати свою роботу. Зокрема, низовим осередкам пропаганди наказувалося: 1) вести масову усну пропаганду всіма можливими в даному терені засобами; 2) вести пропаганду друкованим словом, поширюючи (кольпуючи) літературу і листівки навіть у найбільш загрозованих теренах. До кольпартаті літератури і листівок рекомендувалося заангажувати спритних жіночок, стариків та дітей. Доручаючи їм цю роботу, треба дати їм точні вказівки, як вони мають вив'язуватися зі своїх завдань [30, арк.44]. У обов'язки теренових провідників та пропагандистів було також включено проведення так званого ідеологічного вишколу для села. Зміст вишколу в себе включав 1) загальну характеристику націоналізму і розвиток українського націоналізму; 2) думки вчених про повстання і розвиток народу (народ, нація, націоналізм); 3) роз'яснення понять шовінізм, патріотизм, націоналізм [31, арк.2].

Одне з найголовніших завдань УПА та оунівського підпілля в тогочасній ситуації полягало в тому, щоб не випустити з-під свого політико-ідеологічного впливу рушійну силу національно-визвольного руху — селянство, оскільки це мало б наслідком втрату повстанського запілля. Основним напрямком агітаційно-пропагандистської роботи у селянському середовищі було питання земельної власності та створення колгоспів. Наприклад, "уже у вересні 1944 р. референтура пропаганди ОУН поширила серед населення західноукраїнських земель у вигляді листівки "Лист колгоспників України до ката народів Йоськи Сталіна". У 1946 р. цей лист було перевидано в підпільних друкарнях та знову поширено серед населення" [32, с.50].

Відмінною рисою змісту пропагандивних матеріалів, рекомендованих для роботи у повстанському запіллі в означуваний нами період, було чітке акцентування уваги на питаннях — "хто є нашими союзниками?" та "проти кого і за що ми боремося?". Як вірно зазначає А.Русначенко, "ситуація ускладнювалася й тим, що протягом більшої частини 1944 року УПА і ОУН доводилося відкидати звинувачення більшовиків, що вони служать німецькому окупанту" [4, с.236]. До сказаного варто додати, що такі звинувачення лунали також і з німецької сторони, що спонукало Крайовий Провід ОУН(б) навесні 1944 р. підготувати звернення до всіх членів ОУН, бійців УПА і цивільного населення із спростуванням повідомлень гітлерівських і більшовицьких спецслужб щодо співробітництва ОУН і УПА з німецькою армією проти СРСР. В документі, зокрема, йшлося, що ОУН і УПА не мають союзу із жодними імперіалістичними державами. Єдиними своїми союзниками вони вважають тільки закріпачені народи, що разом з ними борються за звільнення свого народу. У зверненні містилося попередження, що всі, хто в подальшому буде поширювати провокаційні чутки, давати ворогам інформацію, співпрацювати з ворогами чи мати з

ними дружні відносини, вважатимуться зрадниками народу і будуть покарані як зрадники [33, арк. 289-290].

Як ніколи важливе значення керівництвом підпілля надавалося підвищенню рівня кваліфікації членів пропагандивних референтур, здебільшого через систему вишкільних курсів. З 14 по 16 травня проходила крайова конференція пропагандистів. Серед інших на ній розглядалося питання налагодження вишкільної роботи на місцях. Вказувалося, що "вишкільник при окружному осередку пропаганди організовує спеціальне звено інструкторів-пропагандистів (найменша кількість 5, найбільша — 10 на округу)". Їхнім завданням було "переводити пропагандивні акції в терені — по селах, містечках і районах. ... В області повинно бути інструкторів-пропагандистів близько 25-30. Вони також мали організовувати місцевих пропагандистів, давати їм інструкції, перевіряти пропагандивну роботу в терені" [34, арк.159].

Після деякої перерви, викликаній переходом фронтів, вишкільна робота поступово відновлювалася. Наприклад, "у квітні 1944 року відбувся ідеологічно-політичний вишкіл в районі Ч.3., який тривав цілий тиждень. На вишколі були присутні 14 людей, всі підрайонові і кушові з району ч.3" [35, арк. 17].

Особливості роботи в нових політичних умовах полягали в тому, що приходилося не тільки ширити ідею, розповсюджувати революційні кличі, пропагувати боротьбу, але й змагатися з дуже гідною рафінованою більшовицькою пропагандою, яка в засобах не розбиралася. Виходячи з цього, підкреслювалося, що "пропаганду зараз слід ставити не методами піднімецької окупації, але більш життєво" [36, арк. 14], зв'язати боротьбу національну з потребами народу. Посилити пропаганду щодо задачі хлібопоставок: хлібопоставок — не здаємо, худоби — не здаємо [37, арк.74]. Іншими словами, рекомендувалося обмежити загальнореволюційну риторичку, натомість ширше використовувати гасла, наповнені конкретно-реальним змістом. В практичній площині це виглядає таким чином: на початку зустрічі виступаючий мав "подати огляд міжнародних подій у нашому висвітлені. Далі — обговорити актуальні справи (підготовка населення на зиму, співпраця з українським підпіллям, допомога раненим, хворим). Спеціальну увагу присвятити боротьбі з сексотами" [38, арк. іі].

Застосування саме такої методики ведення пропагандистської діяльності на теренах повстанського запілля було викликане тогочасними політичними реаліями. Адже сільське населення, яке в масі своїй складало соціальну основу українського руху Опору, виступало об'єктом інформаційно-пропагандивного впливу не тільки націоналістичного підпілля, але й радянської агітаційно-пропагандистської машини. "Ідейно-політичній боротьбі большевики в перших початках свого приходу не присвячували багато уваги. Большевики думали, що для знищення української революційної ідеї вистачить вжити самих фізичних сил, однак згодом побачили, що самими фізичними методами революційної ідеї не знищити. Ідейно-політична боротьба стає тепер на першому плані" [39, арк.453], — писав підпільний публіцист Остап Орленко. Проте в означуваний період, особливо з другої половини 1944 року, влада значно більше уваги починала приділяти організації та проведенню різного роду "пропагандистських акцій, спрямованих на дискредитацію, розкол, і зрештою — знесення національно-визвольного руху" [40, с. 60]. Засобами пропаганди вона намагалася насадити місцевому населенню моральні цінності, соціальні установки, прийняті офіційною ідеологією.

Таким чином, вибір українським підпіллям форм і методів пропагандистської роботи у повстанському запіллі у першій половині 1944 року, як і у попередні періоди, значною мірою визначався особливостями тогочасної військово-політичної ситуації, тобто присутністю на західноукраїнських землях спочатку німецьких окупантів, а потім представників радянської влади. Основне завдання пропагандивної референтури полягало у тому, щоб мобілізувати українське населення на організацію самооборони у повстанському запіллі, та паралельно з цим - боротьбу з ворогами української державності, головним чином в особі більшовицько-радянської влади. Результативність, особливо у 1944 році, національного збройного опору репресивно-каральній системі виявила високий рівень потенційної збройної спроможності як УПА, так і повстанського підпілля.

Джерела та література

1. Эрнесто Че Гевара. Партдаанская война. — М., 1961.
2. Стасюк О. Видавничо-пропагандивна діяльність ОУН (1941-1954 рр.). Автореферат дис. ... канд. істор. наук / Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича. — Львів, 2004. — 20 с; Дмитерко О.

Пропагандистська діяльність ОУН і УПА від 1944-1950-х роках. Автореферат дис. ... канд. істор. наук / Львівський державний університет імені Івана Франка. — Львів, 2004. — 21с.

3. Кость С, Тимчишин О., Федірко К. Нариси з історії української військової преси. — Львів, 1998.
4. Русначенко А. Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-50-х роках. — Київ, 2002. — 519 с.
5. ОУН і УПА у Другій світовій війні. Документи і матеріали. // УІЖ. - 1995. — X².
6. Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади. — Львів, 1993. — Кн.1.
7. Киричук Ю. Український національний рух 40-50-років ХХ століття: ідеологія та практика. — Львів, 2003. — 464 с.
8. Центральний державний архів вищих органів влади і управління в Україні (далі — ЦДАВОВ України). — Ф. 3836, оп.1, спр.63.
9. Головка М. Суспільно-політичні організації та рухи України в період Другої світової війни. 1939-1945 рр. — Київ, 2004.
10. ЦДАВОВ України. — Ф. 3836, оп.1, спр.7.
11. Державний архів Служби Безпеки України (далі — ДА СБ України). — ФДВ 376, тЛО.
12. ЦДАВОВ України. — Ф. 3833, оп.2, спр.93.
13. Макар В. Спомини та роздуми. Т.4. — Торонто-Київ, 2001.
14. ЦДАВОВ України. — Ф. 3836, оп.1, спр.7.
15. ЦДАВОВ України. — Ф. 3836, оп.1, спр.7.
16. ДАСБ України. — ФДВ376, т.62.
17. ДА СБ України. — ФДВ 376, т.62.
18. Дмитерко О. Пропагандистська діяльність ОУН і УПА від 1944-1950-х роках. Автореферат дис. ... канд. істор. наук / Львівський державний університет імені Івана Франка. — Львів, 2004.
19. ЦДАВОВ України. — Ф. 3833, оп.1, спр.156.
20. ЦДАВОВ України. — Ф. 3836, оп.1, спр.14.
21. ЦДАВОВ України. — Ф. 3833, оп.1, спр.156.
22. ЦДАВОВ України. — Ф. 3836, оп.1, спр.14.
23. ЦДАВОВ України. — Ф. 3833, оп.1, спр.149.
24. ЦДАВОВ України. — Ф. 3836, оп.1, спр.7.
25. ДА СБ України. — ФДВ 376, т.Ю.
26. ДАСБ України. — ФДВ 376, т.Ю.
27. ЦДАВОВ України. — Ф. 3836, оп.1, спр.2.
28. ЦДАВОВ України. — Ф. 3833, оп.2, спр.3.
29. ЦДАВОВ України. — Ф. 3836, оп.1, спр.2.
30. ЦДАВОВ України. — Ф. 3833, оп.2, спр.3.
31. ЦДАВОВ України. — Ф. 3833, оп.1, спр.253.
32. Романюк М. Селянське питання в повстанських листівках.// Визвольний шлях. — 2001. — Кн.9.
33. Центральний державний архів громадських об'єднань України — Ф.57, оп.4, спр.338.
34. ДА СБ України. — ФДВ 376, т.Ю.
35. ЦДАВОВ України. — Ф. 3836, оп.1, спр.11.
36. ЦДАВОВ України. — Ф. 3833, оп.1, спр.47, арк.14.
37. Державний архів у Рівненській області. — Ф.Р-30, оп.2, спр. 39.
38. ЦДАВОВ України. — Ф.3833, оп.1, спр.144.
39. Орленко Остап. Большевики в боротьбі з українським народно-революційним рухом в другій імперіалістичній війні (1939-1946 рр.) / ДА СБ України. — ФДВ 376, т.3.
40. Шаповал Ю. Війна після війни // Воєнна історія. — 2002 — №5-6.

Ігор Мазило (Вінниця)

ЗАЛІЗНИЧНИЙ ТРАНСПОРТ УКРАЇНИ В ЗАБЕЗПЕЧЕНІ ФРОНТУ ПІД ЧАС НАСТУПАЛЬНИХ БОЇВ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ (1943-1944 рр.)

Вирішальним чинником при визволенні території України від нацистських загарбників був, безумовно, героїзм воїнів Червоної армії. Поряд з цим мало помітне значення транспортне забезпечення воєнних операцій.

680 днів йшли бої за Україну. Було проведено одну оборонну, 11 наступальних і 223 фронтові операції. Хід воєнних дій 1943-1945 рр. вимагав перевезення великої кількості з'єднань, адже бойові дії були розгорнуті протяжністю 1400 кілометрів, від Полісся до берегів Чорного моря. Як стверджує генерал-полковник В.Нікітін: «Для забезпечення радянських військ залучалися усі види транспорту, але в першу чергу - залізничний» [14,с.150]. Переконливою є думка професора Ю. Дякова, що «Залізничі відіграли основну роль у транспортному забезпеченні фронту і тилу»